

MEMLÜKLÜ DÖNEMİ KAYNAKLARINA GÖRE MOĞOLLARDA HUKUK VE YARGILAMA

LAW AND JUDICIAL SYSTEM OF THE MONGOLS ACCORDING TO MAMLUK SOURCES

Abdullah KUBAT

(Sorumlu Yazar-Corresponding Author)

Harran Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih
Bölümü, Şanlıurfa, Türkiye
Faculty of Science and Letters, Department of History,
Harran University, Şanlıurfa, Türkiye
abdkubat@hotmail.com

Araştırma Makalesi

Research Article

DOI: 10.20875/makusobed.1791440

Geliş Tarihi/Received

26.09.2025

Revizyon/Revision

17.11.2025

Kabul Tarihi/Accepted

17.11.2025

Yayın Tarihi/Publication Date

30.11.2025

Atf:

Kubat, A. (2025). Memlûklü dönemi kaynaklarına göre Moğollarda hukuk ve yargılama. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (42), 173-186.

Cite this article:

Kubat, A. (2025). Law and judicial system of the Mongols according to Mamluk sources. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute*, (42), 173-186.

Öz

Cengiz Han devletin ve toplumun düzenini sağlayabilmek için idare, maliye, hukuk, ceza ve toplum hayatı ile ilgili uyulması gereken kanunları bir araya getirdi. *Cengiz Yasası* veya *Büyük Yasa* adı verilen bu kurallar sistemi, *Cengiz Han* hayatta iken yazıya geçirilmiştir. Moğollar, *Cengiz Han*'a samimi bir şekilde bağlı oldukları için onun ölümünden sonra da sıkı bir şekilde yasaya bağlılıklarını devam ettirmişlerdir. İslam dinine giren Moğol topluluklarında dahi yasa önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Yasa başka toplum ve milletlere de örnek teşkil ederek, kendi yasalarını oluşturma konusunda ilham kaynağı olmuştur. Moğollar yargılama işine, "yargu", yargılamayı yöneten kişiye de "yargucu" demişlerdir. Özellikle siyasi içerikli davalarda, hükümdarın yargucu görevini üstlenerek hüküm verdiği yargılamalar da olmuştur. Moğol hukuk sisteminde, işlenen bireysel suçlara bireysel ceza verilirken özellikle siyasi suçlarda kolektif ceza verildiği de görülmüştür. Moğol devletleri hâkim oldukları yerlerde yerel halkın inancına saygılı olduklarından dolayı Müslüman halkın hukuki sorunlarını çözüme kavuşturmak için kadı atamaları yapmışlardır.

Anahtar Kelimeler: *Cengiz Han*, *Yasa*, *Moğollar*, *Hukuk*, *Yargu*.

Abstract

In order to establish state and social order, Genghis Khan compiled a set of laws concerning administration, finance, judiciary, criminal justice, and social life. This codified system of rules, known as the *Yassa of Genghis Khan* or the *Great Yassa*, was put into writing during Genghis Khan's lifetime. Due to their sincere loyalty to Genghis Khan, the Mongols continued to strictly adhere to the *Yassa* even after his death. The *Yassa* never lost its significance, even among Mongol communities that later converted to Islam. It served as an example and source of inspiration for other societies and nations in the process of forming their own legal systems. In Mongol terminology, the process of judicial adjudication was referred to as *yargu*, and the person conducting the trial was called a *yarguchi*. In certain politically significant cases, it is known that the ruler himself assumed the role of *yarguchi* and delivered the verdict. Within the Mongol legal system, while individual crimes were punished with individual penalties, political offenses often resulted in collective punishment. Furthermore, as the Mongol states respected the religious beliefs of local populations in the territories under their control, they appointed Islamic judges (*qadis*) to resolve the legal disputes of Muslim communities.

Keywords: *Cenghis Khan*, *Yassa*, *Mongols*, *Law*, *Yargu*.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

EXTENDED SUMMARY

This study aims to compile and analyze the information provided by several historians of the Mamluk period regarding the Law of Genghis Khan—its content, specific articles, judicial procedures, principles of equality or inequality before the law, and the implementation of punishments. In particular, the works of notable Mamluk scholars such as al-‘Umarî, al-Nuwayrî, al-Dhahab, al-Safadî, Ibn Taghribirdî, al-Qalqashandî, and al-Maqrîzî form the foundation of this study.

The research primarily seeks to address the following questions: What is the Law of Genghis Khan? What are its scope and contents? To what extent did Mamluk-era authors contribute to the transmission and preservation of the articles of this law into later periods? What were the attitudes and practices of Mongol states regarding the implementation of this law? Was the law ever used by Mongol rulers as a tool for personal vengeance or to serve their own political ends? Under Mongol rule, to which legal systems were Muslim populations subjected? How did the Mongols approach judicial proceedings (known as *yargu*)? Was there equality before the law? Was the principle of the individuality of criminal responsibility observed, or were collective punishments imposed?

Before commencing the main body of the research, a comprehensive review of Mamluk-era sources concerning the Law of Genghis Khan and Mongol legal practices was undertaken. Among the many relevant sources, particular attention was given to the following authors and their works, which were found to provide more detailed and original information compared to others: *Tārīkh al-Islām wa-Wafayât al-Mashâhîr wa’l-A’lâm* by Shams al-Dîn Muhammad al-Dhahabî (1274–1348), *Nihâyat al-Arab fi Funûn al-Adab* by Shihâb al-Dîn Ahmad b. ‘Abd al-Wahhâb al-Nuwayrî (1279–1333), *A’yân al-‘Asr wa-A’wân al-Nasr* by Salah al-Dîn Khalîl b. Aybak al-Safadî (1296–1363), *Masâlik al-Absâr fi Mamâlik al-Amsâr* by Ibn Fadl Allâh al-‘Umarî (1301–1349), *al-Manhal al-Sâfî wa’l-Mustawfî ba’d al-Wâfî* by Jamâl al-Dîn Yûsuf b. Taghribirdî al-Atâbakî (1409–1470), *Subh al-A’shâ fi Sinâ’at al-Inshâ’* by Abû’l-‘Abbâs Shihâb al-Dîn Ahmad b. ‘Alî al-Qalqashandî, and *al-Mawâ’iz wa’l-I’tibâr fi Dhikr al-Khitat wa’l-âthâr* (commonly known as *al-Khitat al-Maqrîziyya*) by al-Maqrîzî. In addition, several Persian primary sources and secondary studies were consulted to support and enrich the analysis.

Following the identification of relevant Arabic sources authored during the Mamluk period, the indexes and contents of these texts were systematically examined. Passages concerning the Mongols, the Law of Genghis Khan, legal norms, judicial practices, and the attitudes of Mongol rulers toward the law were identified and translated into Turkish. These translations were then organized thematically to form the main body of the research. For sections requiring further clarification or elaboration, supplementary information was drawn from contemporary Persian sources and modern academic studies.

In his effort to establish order in both governance and society, Genghis Khan compiled a comprehensive legal system regulating administration, finance, criminal justice, and social life. Known as the Law of Genghis Khan or the Great Yasa, this body of laws was codified during his lifetime. Prominent Mamluk authors such as al-Maqrîzî, al-‘Umarî, and al-Qalqashandî documented aspects of this legal tradition in their works.

Owing to their deep reverence for Genghis Khan, the Mongols remained firmly committed to his laws even after his death. Although all Mongol rulers adhered to the law, in some cases it was instrumentalized by certain khans as a means of personal revenge or to advance their own agendas. Notably, even among Mongol groups that converted to Islam, the law retained its significance and continued to be respected.

The Yasa served as a model for other societies and inspired the development of various indigenous legal systems. The Mongols referred to the act of legal judgment as *yargu* and to the judges as *yarguchi*. In cases of political significance, the ruler himself would sometimes preside over the proceedings and deliver judgments.

While the Mongol legal system generally adhered to the principle of individual punishment for individual crimes, in politically sensitive cases, penalties were often extended to the offender’s family or associates, indicating the practice of collective punishment. Despite this, the Mongol administration typically respected the religious and legal traditions of the populations under their rule, including the Muslims. In Islamic regions, they appointed *qâdis* (Islamic judges) to adjudicate legal matters in accordance with Islamic law.

1. GİRİŞ

Cengiz Han, vefat ettiği tarih olan 1227 yılına kadar büyük bir Moğol İmparatorluğu kurdu. Ancak bu imparatorluğun kurulmasının yanında devamlılığının da sağlanması gerekiyordu. İşte bunun için konargöçer bir yaşam süren Moğolların hayat tarzına uygun bir devlet teşkilatı oluşturulmalıydı. Bu da ancak katı bir askerî düzen ve sıkı bir disiplin ile sağlanabilirdi. Cengiz Han, Tanrı tarafından dünyaya egemen olmak için gönderildiğini düşünüyordu. "Göğün yeryüzündeki kuvveti" *ulu han* olduğuna inanan Cengiz Han, *Yasak* ile orduyu ve sivil toplumu Tanrı'nın istediği şekilde sıkı bir disiplin altına koyduğuna inanmaktaydı. Buna delil olarak ise kendisinin, tüm düşmanlarını yenmiş olmasını gösteriyordu. Cengiz Han'ın kurduğu devlet konargöçer yaşam tarzına uygun olmakla beraber bir devletin tüm gerekliliklerine cevap verebilecek özellikteydi. En üst irade tamamıyla baştaki handı. Cengiz Han'ın devlet ile ilgili tüm konularda kanun koyuculuğu, askerî sistem, yargı, ekonomik düzen ve denetimle ilgili karar verme yetkisi vardı. Ancak bu yetkiler düzenlenme gerektiriyordu ve bunu sağlamak için bir kanunlar bütünlüğü oluşturulmalıydı. İşte bu ihtiyaçlar yasanın oluşturulmasına zemin hazırladı. *Yasak* son derece şiddetli hükümleri içeriyordu; cinayet, hırsızlık, yalan, zina, eşcinsellik, büyücülük, hırsızları gizlemek vs. ölümle cezalandırılırdı. Askerî ve sivil itaatsizlik, adi suçlarla bir tutulmuştu. Çünkü *yasak* aynı zamanda hem bir idari kanun hem de sivil kanun kısacası dünyanın idaresi için en uygun bir disiplin mahiyetindeydi (Grousset, 2015, s. 230; Temizsu, 2012, s. 31).

Esasen Moğolların daha önce yazılı bir hukuk sistemleri yoktu. Bunun yerine yazısız bir sistem olarak töre, örf, adet ve gelenekleri mevcuttu. Cengiz Han, eski yazısız hukuk kurallarının bir kısmını reddetmekle beraber bir kısmını da benimsedi. Bunun dışında birtakım hükümler ve kuralları da kendisi belirledi ve bunları ilan ederek resmiyet kazandırdı. Bu kuralları ve hükümlerin yazılması ve gelecek nesillere aktarılması için Uygur yazısının Moğol çocuklarına öğretilmesini emretti. Böylece Cengiz Han'ın buyrukları ve Moğol örfi hukuku, Cengiz'in oğulları Çağatay ve Ögeday'ın iş birliği ile büyük kanunlar, *Yasa (Yasaq)* adıyla yazıya geçirildi (Nigehi/Khalily, 2018, s. 196).

Moğollar ve Türklerin birbirine yakın bazen de aynı coğrafi mekânda yaşamışlardır. Benzer efsane, örf ve âdetlere sahip olmaları Türklerin, Moğollardan önce çok sayıda devlet kurmaları, Cengiz'in yargılama ve yasayı yazma ile vazifelendirdiği *Şiti Kutuku*'nun Türk olması¹ gibi nedenlerle Cengiz Yasası'nın büyük bölümünün Türk örflerine dayandığı da ileri sürülmüştü. Muhtemelen Cengiz Han kendi belirlediği kurallar yanında toplumun adet ve örflerinin önemli bir bölümüne de *yasa* gücü tanımıştı. Ancak Türklerde *yasa* kelimesinin kullanımının Cengiz Han'dan daha evveline dayanmasına rağmen, Cengiz Han'ın hâkimiyetinden sonra hukukî anlamda yaygınlık kazandığı ve onun adıyla bütünleştiği söylenebilir (Arsal, 2014, s.163-164; Gedikli, 2013, s. 336-340). el-Ömerî ve Kalkaşendî'ye göre ise Cengiz Han bu yasaları kendi aklı ve zekâsını kullanarak kendisinden önceki uygulamaları da incelemiş ve bunları düzenleyerek belirlemişti (el-Ömerî, 2010, s. 95-96; Kalkaşendî, 1914, s. 310-311).

2. CENGİZ YASASI / BÜYÜK YASA / YASAK

Cengiz Han'ın *Büyük Yasası*, önemli askerî, yargısal, siyasî, divânî ve malî işleri kapsayan kanunlar bütünüdür. Hukuk kelimesinin Moğol dilindeki karşılığı "*jasaak*" sözcüğüdür ki bu da Moğolca'da yönetmek veya düzenlemek anlamına gelmekteydi. Türk dillerinde ise "*yasa*", hukuk kavramının karşılığı olarak kullanılmıştı. Uygurca ve Moğolca'da "*ferman ve hüküm*" veya "*şahın fermanı ve hükmü*" anlamında olan *yasa* kavramı "*töre, kanun ve kural*" anlamında da kullanılmıştı. Cengiz Han'ın *Büyük Yasası* Türkçe'de, "*Cengiz Töresi*" veya "*Cengizhan Töresi*" olarak bilinmekte, "*hüküm ve kanun*" anlamında olup cezaî, medenî, idarî ve hukukî kurallar topluluğuydu. Moğolca "*töre*" kelimesi "*kavmî gelenekler ve atalar buyruğu*" anlamına da gelmektedir. *Yasa* sözcüğünün kökü Farsça ve Arapça kitaplarda farklı şekillerde; "*yasa* (ياسا), *yasak* (يسق), *yâsâk* (ياساق) ve *yasâk* (يساق)" olarak aktarılmıştır. Bu kelimenin isim-fiil hali olan "*yasamış*" kelimesi de "*işleri yönetme ve siyaset*" anlamındadır. Moğol tarihi kitaplarında, "*yasa*" kelimesi ile beraber "*töre, yöntem ve yol yordam*" anlamına gelen "*yosun*" terimi de dikkat çekmektedir. Bu sözcük Moğol tarihi kitaplarında "*cezalandırma, cezaya çarptırmak ve (eski anlamıyla) siyaset*" manasında da kullanılmaktadır (Grousset, 2015, s. 230; Nigehi/Khalily, 2018, s. 197; Gribov, 2022, s. 6-7; Arsal, 2014, s.163-164).

¹ *Şiti Kutuku*'nun Türk mü Moğol mu olduğu veya Cengiz Han'ın üvey kardeşi mi yoksa üvey oğlu mu olduğu konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. bkz. (Temizsu, 2012, s. 33).

Memlûklü müellifler ise yasanın kelime anlamı hakkında şu bilgileri vermektedirler; Türkçe’de “*yasak*” düzen ve ordu içerisindeki askeri düzenlemeler anlamına gelmektedir. Kelimenin aslı ise “*yasa*”dır. Cengiz Han, ordusunda üç ana düzen kurdu ve bu da yeni değişimleri beraberinde getirdi. Emir-i Candar, devadariyye, hazinencilik, harem ağalığı vb. görevleri düzenledi. İşleri üç temel esas üzerine kurdu. Üç sayısı Acem dilinde “*si*” demektir. Bu yüzden yasaya “*si yasa*” (üç yasa) demeye başladılar. Bu kurallar halk arasında da yayıldı ve İslâm ülkelerinin tamamında “siyaset” ismiyle anılmaya başlandı. Öyle ki, halk arasında “*Falan kişi şeriat ve siyaset yüzünden şikâyetçi oldu*” diye söylenir oldu. Bu yasalar arasında İslâmî şeriatla uyumlu olanlar azdı, çoğunluğu ise ona aykırıydı (İbn Tağrıberdî, 1984, s.75-76; Kalkaşendî, 1914, s. 75-76, 310).

Bu bilgilere ilaveten el-Ömerî, Cüveynî’den naklettiğine göre; Cengiz Yasası’nda *pek çok konu vardır. Yasa’nın bazı yerleri Şeriat-ı Mustafa’ya uygundu. Birçoğu ise Şeriata uygun değildi. Cengiz Han, hükümdarların hayatları hakkında ki bilgi sahibi olmadığı ve tarih kitaplarını okumadığı halde, sırf kendi aklına ve hissiyatına dayanarak, kendisinden önceki uygulamaları düzelterek ülke yönetmenin en iyi örneğini verdi. Her bir kural için bir ok çıkardı. Her bir suç için bir ceza getirdi, sınırlarını belirledi, belli bir dönem ile sınırlandırmadı ve değiştirilemez hale getirdi. Ailesinin küçüklerine bunu öğrenmelerini işaret etti. Kendi neslinden adamlar üzerinden uygulama yaparak örnekliliği kolaylaştırdı. Sonra bu kuralları Büyük Yasa ismini verdiği kitapta belirledi. Evlatlarına ve akrabalarına bu kitabı hazinesine koymalarını ve neslinden gelenlere miras bırakılmasını emretti. Moğolların eski çağlardan gelen menfur adetlerini kaldırdı* (el-Ömerî, 2010, s. 95-96; Cüveynî, 2013, s. 85-90; Kalkaşendî, 1914, s. 310-311).

Cengiz Han tarafından siyasi bir bütünlük oluşturuluncaya kadar her Moğol boyu yazılı olmayan adet ve örf hukukuna göre yaşamaktaydı. Cengiz Han, bir millet haline getirdiği bu halka ilk yazılı hukuk kanunlarını da verdi; bu kanunlar *Büyük Yasa* idi. Bu yasanın orijinal metnine ulaşamamıştır. Ancak yasanın bazı bölümleri ve içeriği hakkında bir takım bilgilere, İranlı ve Arap tarihçilerin veya seyyahların eserlerinde ulaşılmıştır. Ancak bir Moğol kroniği olan *Çindami-in Erike*’de, son Yüen Hanedanının 1320 tarihli kanun mecmuasında ayrıca Altın Orda hanlarının yarlıklarında *Büyük Yasa* hakkında işaretler vardır. Rus tarihçi Gribov’a göre, Cengiz Han Yasası’nın orijinal metinleri günümüze ulaşmadığı için, bugün eldeki metinler birer yeniden kurma yani, çeşitli eserlerin tetkik edilmesi sonucu varsayımsal bir yöntemle kaybolan metinlerin yeniden yapılandırılmış ve kurgulanmış halidir (Alinge/Üçok, 2022, s. 41; Gribov, 2022, s. 7-8; Arsal, 2014, s.164).

3. CENGİZ HAN’DAN SONRA MOĞOL DEVLETLERİNDE YASANIN DURUMU

Moğollar üzerine araştırmalar yapmış olan Grousset’e göre, *Büyük Yasa* ilk şeklini 1206 da yapılan kurultayda almış veya tasdik edilmişti. Buna karşılık Moğol yasası üzerine araştırmalar yapan D. Ayalon’a göre, iddia edildiği yasanın 1206 senesinde ilân edildiğine ve yazıya aktarıldığına dair herhangi bir delil yoktur. Cüveynî ise Cengiz’in yasalarının kitaba kaydedildiğini ve Moğol seçkinlerinin bu kitaptaki yasalara başvurduğunu aktarmaktadır. Öte yandan Cüveynî, İbn Battûta ve Makrîzî’nin eserleri dağınık bir halde sonraki dönemlere aktarılmıştı. Otuz yedi maddeden oluşan Cengiz Yasası, teknik anlamda sadece hukukî değil, aynı zamanda ordu düzeni, posta sistemi, avlanma kuralları ve idarî kuralları içermektedir. Bununla beraber hukukî konularda ve devletin bütün geleneklerinde Cengiz hanedanının değiştirilemez emirleri niteliğinde olan *Büyük Yasa’nın* varlığına daima inanılmıştı. Çin kaynaklarının şahitliğine dayanılarak Cengiz Han’ın vefatından iki sene sonra 1229 yılında Ögeday’ın büyük han olarak seçildiği kurultayda ilk defa yazılı bir metin nüshasının yürürlüğe konduğu bilgisi geçmektedir. (Cüveynî, 2013, s. 85; Grousset, 2015, s. 230; Gedikli, 2013, s. 336-340).

Bahsi geçen bu *Büyük Yasa’nın* orijinal metni günümüze ulaşmamış olsa da Cengiz Han’ın vasiyeti ve hükmü üzerine Moğolca olarak demir levhalar üzerine kazınmıştı. *Büyük Yasa*, mücevher taş ve ipek süslemeli kapakları olan iki ya da daha fazla deftere veya tomarlara kaydedilmiş ve hazinelerde saklanmıştı. Tahta çıkma ve önemli törenlerde bu tomarlar da hazır bulunduruluyordu. Cengiz Han, *Yasa’daki* kanunları, genellikle askerlerin güzergâhı olan ana yollardaki büyük kayaların üzerine oyulmasını emretti. Bir söylentiye göre, *Büyük Yasa’nın* büyük harflerle Pamir Yaylası’nda yer alan büyük bir taş üzerine kazınmış olan ilk maddesi şu şekildeydi: “*Gökyüzünde birden fazla tanrı olmadığı gibi, yeryüzünde de birden fazla tanrısı yoktur ve o tanrı da benim: Cengiz Han!*” (Cüveynî, 2013, s. 85; Arsal, 2014, s.164, 170; Gribov, 2022, s. 7; Nigehi/Khalily, 2018, s. 196).

İlhanlı kaynaklarında yasa, ceza veya emirden ziyade “birini ölüme mahkûm etme” manasına gelmektedir. Birçok kez yasadaki bahsedilmesine rağmen Cengiz Yasası’na nâdiren atıf yapılmaktadır. Yasa,

bir ölçüde “ferman ve ahkâm” anlamına gelecek şekilde kullanılmıştı. Yani Cengiz Han Yasası ile sınırlı kalmayıp, anlamı daha da genişlemişti. Reşîdüddin’e göre, Gazân Han gençlik döneminde “yusun ve yasak”ın sıkı bir taraftarıydı ve Moğol askerlerine iktâ verdiği zaman Cengiz Han’ın Yasası’nı çok methetmişti. Bu methetmeyi bazı araştırmacılar, Cengiz Han’ın Yasası’nı aşındıran uygulamaları örtmek gayesiyle yaptığını yorumlamışlardı. Fakat yine de yasanın İlhanlılarda derin izler bıraktığı da muhakkaktır. Hatta yasa sözcüğünden yeni terimler bile ortaya çıkmıştı. Mesela orduya asker toplama işi için İlhanlılar “yasamışî” kelimesini kullanmışlardır ki bunun da yasayla ilgili olduğu anlaşılmaktadır (Gedikli, 2013, s. 336-340).

Bununla beraber el-Kâşânî Târîh-i Ölceytü isimli eserde, Ölceytü’nun sarayında Şâfililer ve Hanefiler arasındaki uzun bir tartışmadan bahsetmektedir. Yaşanan tartışmalar üzerine Kutlukşah Noyan: “Bu, yetmiş iki parçaya bölünmüş tuhaf Arap dininden Moğol yasa ve yusunlarına dönelim” demiştir. Bu sözden, o dönemde Moğol emirleri arasında, geleneklerinin hâlâ yaşadığı ve onların İslâm dinine dair bilgilerinin zayıf olduğu sonucuna varılacağı gibi şeriat ile eski Moğol gelenekleri arasında bir gerilimin olduğu sonucu da çıkarılabilir (Gedikli, 2013, s. 336-340). Ancak el-Ömerî’ye göre, Moğolların yasaya olan bağlılıkları Cengiz Han’dan sonra da tavizsiz bir şekilde devam etmiştir (el-Ömerî, 2010, s. 149; Kâşânî/Örs, 1992, s. 133).

Moğollar hangi coğrafya ve ülkede yaşarlarsa yaşasınlar Cengiz Han’ın yasalarına uymaya devam etmişlerdi. Nitekim Mısır’a yerleşen Moğollar ile Türkler arasındaki örf ve âdetlerle ilgili ihtilâfları Cengiz Yasası’na göre hâcib adlı görevlinin çözdüğü, hâcibin yargı yetkisinin sadece askerî davalar ve ihtilâflarla sınırlı olduğu, ancak bazen onun halk arasındaki davalara da baktığı, verdiği kararlara “hükm-i siyâset” denildiği de kaydedilmişti (Gedikli, 2013, s. 336-340).

Cengiz Han döneminde ve sonraki Moğol devletleri dönemlerinde yasa tavizsiz bir şekilde uygulanmıştı. Cengiz Han’ın ölümü yaklaştığı zaman, oğullarına yasayı asla değiştirmemelerini vasiyet etmişti. Moğolların, Cengiz Yasası’na olan bu bağlılıkları, İslâm’ı tercih etmelerine rağmen Altın Orda Devletinde de devam etmişti. Bundan dolayı Altın Orda Devletinin kurucusu Cengiz Han’ın torunu olan Batu Han, yasaya aykırı davrananlara ölüm cezası vermişti. Deşt-i Kıpçak’taki Müslüman olan Moğolların ilki de sonuncusu da her ne kadar Müslüman olmuşlarsa da Cengiz Yasası’na bağlı kalmışlardı. Bazıları Cengiz Yasası’nı titiz bir şekilde uygulamışlardı (el-Ömerî, 2010, s. 149; Arsal, 2014, s.164).

Altın Orda Devleti’nde yalan söylemek, zina yapmak, verdiği sözden caymak ve anlaşmaya uymamak gibi birçok suçun cezası ağırdı. Hükümdarın, halkından herhangi birine öfkelenildiğinde onun mallarına el koyması ve çocuklarını satması yaptığı uygulamalardan biriydi. Ayrıca bir kişi, başka birinin malını çalarsa, malı çalınan şahıs, hırsızın mallarını, evlatlarını alma ve satma hakkına sahipti (el-Ömerî, 2010, s. 149). Bu ağır yaptırımların Moğol toplumlarında elbette olumlu neticeleri de olmuştu. Nitekim Moğolların yaşadığı ülkeleri gezen seyyahların anlattıklarına göre aralarında ciddi suçlar işlenmemekteydi. Moğol toplumunda, büyük bir devlet haline gelmeden önceki anarşi ve daha sonraki ahlaki durum kıyaslandığında yasanın Moğol toplumunda ne kadar köklü bir değişiklik meydana getirdiği açıkça görülecektir. Cengiz Yasası sadece Moğol toplumunu değil, aynı zamanda egemenlikleri altına aldıkları toplumları ve komşu halkların kültürlerini de etkilemişti. Bu toplumlardan biri de, bir dönem Altın Orda Devleti’nin hükmü altında veya komşu olarak yaşamış olan Ruslardı (Rubruk/Ayan, 2019, s. 56; Grousset, 2015, s. 211; Gribov, 2022, s. 6-7).

Cengiz Han’ın evlatları kendi ülkelerinde Cengiz Yasası’nı uygulama hususunda birbirlerine yakındırlar (el-Ömerî, 2010, s. 127). Kalkaşendî’ye göre ise; Kubilay Hanlığı hükümdarları da Cengiz Han’ın soyundan gelenlerdir ve güneşe tapan kâfirlerdir. Hükümleri verirken, Cengiz Han’ın daha önce anlatılan “yasa” adlı hukuk sistemine bağlı kalırlar (Kalkaşendî, 1914, s. 485).

4. CENGİZ YASASI’NDAN BAZI ÖRNEKLER

Cengiz Yasası hakkında bilgiler aktaran Memlûklü müelliflerinin eserleri incelendiği zaman genel olarak aşağıda zikredilen maddeleri ele aldıkları görülmektedir. Bu eserlerde yasa maddelerinin bir kısmı müellifler tarafından *Cengiz Yasası* konusu veya başlığı altında aktarılmıştır. Cengiz Han’ın bazı emir ve talimatları da, Sadri Maksudi Arsal ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı gibi modern araştırmacılar tarafından yasa kapsamında değerlendirilerek bu başlık altında toplanmıştır.

4.1. Cezaî Maddeler

- Kim biriyle zina ederse cezası ölümdür, iffetli veya iffetsiz (evli veya bekâr) olması fark etmez (el-Ömerî, 2010, s. 97; Kalkaşendî, 1914, s. 310-311; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.165).

- Erkek eşcinselliğinin (livata) cezası ölümdür (el-Ömerî, 2010, s. 97; Kalkaşendî, 1914, s. 310-311; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.165).
- Bilerek yalan konuşmanın cezası ölümdür. Büyü ve sihirbazlık ile uğraşmanın cezası ölümdür. Birileri aleyhine casusluk faaliyeti içinde olmanın cezası ölümdür. Birbirinin düşmanı iki kişi arasına girerek, bunlardan birine destek çıkmanın cezası ölümdür (el-Ömerî, 2010, s. 97; Kalkaşendî, 1914, s. 310-311; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.165).
- Kim suya idrarını yaparsa cezası ölümdür (el-Ömerî, 2010, s. 97; Kalkaşendî, 1914, s. 310-311; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.165).
- Kim bir kavmin izni olmadan onun esirinin karnını doyurursa veya elbise yahut su verirse cezası ölümdür (el-Ömerî, 2010, s. 97; Kalkaşendî, 1914, s. 310-311; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.165).
- Kim bir kaçak yahut bir esir veya bir köle bulup da sahibine iade etmezse cezası ölümdür (el-Ömerî, 2010, s. 97; Kalkaşendî, 1914, s. 310-311; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.165).
- Kim kendisine verilen malı kaybederse, daha sonra ikinci defa verildiğinde ikinci defa kaybederse ve üçüncü defa yine kaybederse (üç defa mal isteyip iflas ederse) cezası ölümdür (el-Ömerî, 2010, s. 97; Kalkaşendî, 1914, s. 310-311; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.165).
- Kim bir hayvanı Müslümanların kestiği gibi keserse o kişi de aynı şekilde kesilir. Moğollarda hayvan kesimi inancı ise şöyledir: Hayvanın ayakları bağlanır, karnı yarılr ve içlerinden biri elini kalbine kadar sokar, eliyle kalbi ezer veya çıkarır, ta ki hayvan ölmeye kadar. Eğer biri, hayvanı Müslüman usulüyle keserse, onu geçerli saymazlar (el-Ömerî, 2010, s. 97; Kalkaşendî, 1914, s. 310-311; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.166).
- Eğer bir kişi sefer veya yolculuk sırasında devesini, atını ve eşyasını düşürür veya kaybeder de onun ardından gelen kişi onun üzerinden geçerse veya bulduğunda yardım etmek için bineğinden aşağı inmezse cezası ölümdür (el-Ömerî, 2010, s. 97; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.166).

4.2.Toplum Hayatı ve Devlet İdaresi ile İlgili Hükümler²

- Cengiz Han, Hz. Ali'nin soyundan gelenlerden (Ehl-i Beyt), Kur'an hafızlarından, tabiplerden, fakihlerden, ilim erbabından, zahitlerden, müezzinlerden ve ölü yıkayanlardan, vergi alınmasını ve vergi yüklenmesini yasaklamıştır (el-Ömerî, 2010, s. 97; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.166).
- Cengiz Han fark gözetmeksizin bütün dinlere saygı gösterilmesini emretmiştir. Bunu Allah katında makbul olan bir davranış olarak görmüştür. (el-Ömerî, 2010, s. 96, 98; Kalkaşendî, 1914, s. 76, 310; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.166).
- Başkası tarafından ikram edilen yemekten, ikram edilen değil, öncelikle ikram eden kişi yemelidir. İkramda bulunan kişi ister bir komutan olsun, ikram edilen kişi ister esir olsun. Hiçbir komutan diğerlerinin aç kalma pahasına yemeği tek başına doyuncaya dek yiyemez, aralarında yemeği eşit miktarda bölüşürler. Kimse bir yemek tabağının, sofranın veya ocağın üzerinden geçemezdi (el-Ömerî, 2010, s. 98; Kalkaşendî, 1914, s. 311-312; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.166).
- Eğer birisi yemek yemekle meşgul olan birilerinin yanından geçiyorsa, yemek yiyenlerden izin almadan yanlarına oturup beraber yer (el-Ömerî, 2010, s. 98; Kalkaşendî, 1914, s. 311-312; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.166).
- Cengiz Han, eli suya sokarak su içmeyi yasaklamış ve su içmek için bir su kabı kullanmayı emretmiştir. Moğollarda eski yasaya göre "suya dalan (batan) kişinin cezası ölümdü" (el-Ömerî, 2010, s. 97; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167).
- Bir defa giyilmiş ve eskimiş bir kıyafeti yıkayıp tekrar giymek yasaklanmıştır (el-Ömerî, 2010, s. 98; Kalkaşendî, 1914, s. 311-312; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167).
- Cengiz Han, herhangi bir şeyi necis olarak kabul etmeyi yasaklamıştır. Var olan şeyler içerisinde mahiyeti itibarıyla necis şeyler olmadığını dile getirmiştir³ (Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167).

² Bu bölümde verilen bazı maddeler, incelemiş olduğumuz Memlûklü müelliflerinin eserlerinde Cengiz Han yasası başlığı altında zikredilen maddeler olmamakla beraber, Türk Hukuk Tarihçisi Sadri Maksudi Arsal, Türk Tarihi ve Hukuk isimli eserinde (ss.165-172) Cengiz Han Yasasının içtimai hayata dair maddeleri başlığı altında bu maddeleri zikrettiği için bu çalışmada Cengiz Han Yasaları olarak burada zikredilmiş ve maddelerin geçtiği Memlûklü dönemi eserleri incelenerek bu maddelerin geçtiği yerler kaynak olarak belirtilmiştir.

³ Burada kastedilenin ne olduğu tam olarak anlaşılmamakla beraber, Türklerin domuzu necis kabul ederek bu hayvanın etini yememelerinden dolayı, bunun önüne geçmek için söylenmiş bir söz olma ihtimali vardır. (Arsal, 2014, s.167).

- Herhangi bir dinî mezhebi tercih etmeyi, abartılı sözleri, hükümdara veya bir insana hitap ederken süslü ve abartılı kelimeler kullanmayı yasaklamıştır. Muhatab olunan kişiye sadece ismi ile hitap edilmesini istemiştir (el-Ömerî, 2010, s. 98; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167).
- Cengiz Han, oğullarına bir savaşa başlamadan önce askerleri ve onların silahlarını bizzat teftiş etmeyi, ihtiyaç duyulan her şeyin önceden temin edilmesini emretmiş ve eksiği olanlar varsa cezalandırılmasını emretmiştir (el-Ömerî, 2010, s. 99-100, 166; Kalkaşendî, 1914, s.78, 308, 423-424; Şebânkâreî/Unan, 2021, s. 206-208; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167; Yuvalı,1994, s. 26-27).
- Erkekler savaşa gittikleri zaman geride kalan işleri kadınlar tamamlamalıdır (Kalkaşendî, 1914, s. 311-312; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167).
- Seferden dönen askerin hükümdara karşı maddi sorumlulukları, vermesi gereken vergiler vardır (el-Ömerî, 2010, s. 98; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167).
- Hükümdarın kendisine ve oğullarına eşler seçmesi için her sene başında askerler (veya Moğollar) kızlarını hükümdara takdim etmelidir (el-Ömerî, 2010, s. 99; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167).
- Askerlere, noyan, binbaşı, yüzbaşı, onbaşı gibi rütbeleri verme yetkisi, ordunun komutanı olarak Cengiz Han'a aittir (el-Ömerî, 2010, s. 99,100, 166, 167; Kalkaşendî, 1914, s. 423-424; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167).
- Bir komutan, çok kuvvetli ve akıllı olsa dahi, hükümdar ve onun arasında doğu ile batı arasındaki kadar mesafe olsa bile, eğer bir suç işlemiş ise işlediği suç nedeniyle cezalandırılması gerekiyorsa, o komutana gereken cezası bildirilir. Han o (suçlu) komutana, rütbece kendisinden daha aşağıdaki veya aynı rütbedeki birini göndermiş olsa dahi, suçlu kişi verilen cezaya karşı gelmezdi. Şayet işlenen suçun cezası öldürülmeyi gerektiriyorsa bile gereken cezalandırma tatbik edilirdi (el-Ömerî, 2010, s. 99; Kalkaşendî, 1914, s. 313; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167-168).
- Bir komutan, aynı rütbede olsa dahi başka bir arkadaşının yanına gidemez asla ona müracaat edemez, yerini değiştiremez. Komutanlar soracakları bir şey varsa hükümdara sorarlar. Bir komutan hükümdar dışında başka birine müracaat ederse cezası ölümdür (el-Ömerî, 2010, s. 99; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s. 168).
- Devlet içerisinde yaşanan olayların hızlı aktarılması için, bütün mekânlara (menzillere), posta teşkilatı koyulmalıdır (el-Ömerî, 2010, s. 99; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s. 168).
- Cengiz Han, yasanın uygulanması görevini (yargu), yani suçlulara kanunlara göre ceza verilmesi ve adaletin sağlanması görevini, oğlu Çağatay'a vermiştir (el-Ömerî, 2010, s. 100; Kalkaşendî, 1914, s.78, 308; Şebânkâreî/Unan, 2021, s. 206-208; Yuvalı,1994, s. 26-27; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s. 168).
- Av esnasında bir hayvan çember dışına çıkarsa, bu durumda ihmali olan kişiye kurallara göre ceza verilmesi ve hatta öldürülmesi gerekir (el-Ömerî, 2010, s. 99; Arsal, 2014, s. 168).
- Ölüm cezasına çarptırılan kişi diyet ödeyerek ölüm cezasından kurtulabilir (Arsal, 2014, s. 168).
- Hırsızlık yapmak büyük bir suç olduğu gibi, hırsızlık malını elinde bulundurmak dahi büyük bir suçtur. Bir kimsenin elinde çalıntı bir at bulunursa, atı sahibine iade etmenin yanı sıra, ceza olarak dokuz at daha vermek zorundadır. Eğer malı çalan bunu ödeyemezse bunun yerine çocuklarını vermeye mecburdur. Eğer çocuğu yoksa da idam ile cezalandırılır (Arsal, 2014, s. 168).
- Bir komutanın ikametgâhının eşğine ayağı ile basan kişi idam ile cezalandırılır (Arsal, 2014, s. 169).
- Cengiz Yasası, hırsızlığı, zinayı, gayri meşru işleri ve yalan söylemeyi yasaklar (Arsal, 2014, s. 169).
- Yasaya göre bir kimse başka bir kimseyi tahkir etmemelidir. Tahkir edilen kişi onu unutmalıdır (Arsal, 2014, s. 169).
- Kendi isteği ile teslim olan ülke, şehir ve ahalisine zarar verilmemelidir (Arsal, 2014, s. 169).
- Her türlü ibadet mekânlarına saygı gösterilmelidir. Bütün dinlerin din adamlarından vergi alınmamalıdır ve vergiden muaf tutulmalıdır (Arsal, 2014, s. 169).
- İçkiden tamamen vazgeçemeyen ayda en fazla üç defa sarhoş olabilir ama daha fazlası suçtur. Ayda iki defa sarhoş olmak iyidir, ayda bir olursa övünülecek bir durumdur. Hiç içmemek en iyisidir. Ama böyle adamı bulamazsın. Eğer bulursan o adam hürmete layıktır (Arsal, 2014, s. 169).

Cengiz Han Yasası'nın medeni hukuk ile ilgili hükümleri hakkında kaynaklarda daha fazla bilgi yoktur. Ancak şu konularla ilgili işaretler vardır (Arsal, 2014, s. 169).

- Cariyenin çocukları da meşru çocuk olarak kabul edilirler. Nikâhlı kadından doğan çocuk gibi mirastan pay alırlar (Arsal, 2014, s. 169).
- Miras taksimatı şu şekilde yapılır; büyük olan kardeş küçük olan kardeşten daha fazla hisse alır. En küçük oğul baba evinde kalır. Çocukların derecesi annelerinin derecesine göre belirlenir. Hangi kadının soyu ünlü ise o baş hatun olur (el-Ömerî, 2010, s. 100; Kalkaşendî, s.78, 308; Yuvalı,1994, s. 26; Arsal, 2014, s. 169).
- İlkbahar ve yaz aylarında suya girmek (suda yüzmek) yasaktır⁴ (Âmulî, 1381 h.ş., s. 251).

5. CENGİZ YASASI'NIN SÜREKLİLİĞİ VE DEĞİŞİMİ

Günümüzde her ne kadar Cengiz Yasası'nın yazılı olmayabileceği görüşleri ileri sürülse de son yıllara kadar onun yazıya geçirildiği ve bir nüshasının Bağdat Kütüphanesi'nde bulunduğu inanılmıştır. Orhun Yazıtları'nda kağanın töre koyması, *Kutadgu Bilig*'de hükümdarın iyi töre koymasının öğütlenmesi, Cengiz Yasası, Cengiz'in oğullarının yönettiği Altın Orda ve İlhanlı devletlerindeki *yasa* referansları, Timur'un tüzükâtı, Fâtih Sultan Mehmed ile aynı devirde hüküm süren Uzun Hasan'ın birçok kanun düzenleyip ilân etmesi, ardından Dulkadirli Alâüddeve Bozkurt Bey'in kanunnâmesi ve Hindistan'da Bâbürlü hükümdarlarının da kanun koyması, hatta Gregoryen Kıpçak toplumunun "törebitig"i düzenlemesi *yasa*/kanun koymanın Türk-Moğol geleneğinde bulunduğunu açık şekilde gösterir. Hükümdarlar için Cengiz Yasası bir hukukî dayanak ve meşruiyet kaynağı olmuştur (Gedikli, 2013, s. 336-340).

Bu açıdan şu denilebilir ki; devlet ve toplum sürekli değişken bir yapıya sahiptir. İhtiyaçlar ve şartlar zamana ve zemine göre değişebilmekteydi. Dolayısı ile Cengiz Yasası her durumda toplumun ve devletin ihtiyaçlarına cevap veremeyebilirdi. Bundan dolayı Cengiz Han'dan sonra gelen bazı Moğol hükümdarları, bazı konularda ferman, yarlığ, emirnâme, emânnâme vb. vasıtası ile yeni hükümler, kanunlar ve yasaklar getirebilmişler ve hatta bazı yasaların uygulanmasını iptal dahi etmişlerdi. Bunda zamanın değişen şartları, yeni çıkan problemler, genişleyen sınırlar, hâkimiyet kurulan halkların artması, din değiştirme, hükümdarların keyfi uygulamaları ve zaafiyetlerinin etkili olduğu söylenebilir. Bu konu ile ilgili birkaç örnek verecek olursak; Ebu Said, yakın akrabalar arasında miras hakkı tanıdı ve bu konuda beytülmale (devlet hazinesine) pay ayırmadı; bu meselede İslâm hukukçusu Ebu Hanife'nin görüşlerini daha uygun görmüştü (es-Safedî, 1998, s. 69).

Bu konuda diğer bir örnek ise şudur; İlhanlıların Anadolu valisi ve Emir Çoban'ın oğlu Timurtaş, ordusunda şu kuralı koymuştu: savaşta kim ölürse, onun toprakları tartışmasız şekilde oğluna verilecek; kim kaçarsa, korkuyla arkasından gideceğim ve yakalarsam kılıçla cezasını vereceğim. Timurtaş getirdiği bu uygulamada haksızlık ya da sapma görmediğini de ifade etmişti (es-Safedî, 1998, s. 112).

İlhanlı Devleti tarihine reformları ile damga vurmuş olan Gazân, iktidarını sağlamlaştırıp ayaklarını yere sağlam bastıktan sonra, Altın Orda Devleti'ne ait olan ve (Tebriz ve Meraga'daki) eskiden beri onlara tahsis edilmiş olan maaş ve gelirleri, camilere giden yardımları kesti.⁵ Saray Han'ının elçileri ona gelip şöyle dediler: "*Sen Yasâya karşı geldin.*" Gazân onları kötü bir şekilde geri çevirdi ve şöyle dedi: "*Yasayı ben onaylarım ve ben uygularım. Sizin için susmam bile yeterli.*" (es-Safedî,1998, s. 11).

⁴ Cengiz Han'ın yasakına göre ilkbahar ve yaz mevsiminde kimse suya girmemesi şeklinde olduğunu söylerler. Çünkü Moğol nezdinde o hareket yıldıırım ve şimşek çakmasına neden olurdu. Meğer bir gün Oktay ve kardeşi Cakatay, avdan dönüyorlardı. Nehirde gusül alan bir Müslümanı gördüler. Cakatay onu öldürmelerini buyurdu. Oktay, bugün geç olmuştur ve biz yorgunuz, onu bu gece tutsunlar, yarın onun durumunu sorgulayıp yasaya çarpsınlar, dedi. Daha sonra onu Danişmend Hacıb'e teslim etti ve "birkaç altın dinarı bir keseye koymalarını ve onun gusül yaptığı yerde suya atmalarını" buyurdu. Ona da şöyle öğretilmesini söyledi: Kendisini sorguladığımda, ben fakir bir adamım bütün sermayem suya düştü. Mecburen onu almak için suya girdim. Ertesi gün onu sorgulayıp yargıladıklarında bu şekilde konuştu. Kendisini bir toplulukla oraya gönderdiler ve arama yaptılar ve o keseyi suyun içinden dışarı çıkardılar. Oktay, "zavallı fakirlikten suya girmiş" diye söyledi. Böylece onu bağışlayıp ilaveten para verdi (Âmulî, 1381 h.ş., s. 251).

⁵ Hülegü, ülkeleri Möngke Kağan adına fethettiği zaman, kendisini de onun bir naibi konumuna koymuştu, hiçbir işte ona muhalefet etmezdi. Möngke ona haber göndererek; *Berke (Saray Hanı) kendi ülkesinde sanayi üretimi ve yüksek gelir elde edecek imkâna sahip değildir. Kendisi ve ordusu kumaşa ihtiyaç duyar. Bu sebeple ona Meraga ve Tebriz bölgeleri tahsis edilsin*, demişti. Hülegü da bu emre uyarak, Meraga ve Tebriz'i Berke'nın temsilcilerine teslim etti. Orada kumaş üretimi için kârhaneler (kazhanah, imalathane) kurdular. Bu kazhanahlar Memlûkların darüttirazları (resmî kumaş dokuma evleri) gibi bir konumdaydı. Ayrıca bir cami inşa ettiler, ona görevli maaşları bağladılar ve caminin üzerine Berke'nin adını yazdılar. Sonrasında, Meraga ve Tebriz'in bazı gelirlerini bu kazhanah ve cami için tahsis ettiler. Gazan ise bu düzeni tamamen kaldırdı. 1363 yılında bu cami ve kazhanah varlığını korumaktaydı ve üzerinde hâlâ Berke'nın ismi yazılmaktaydı (es-Safedî,1998, s. 11; Yuvalı, 1994, s. 55; Kubat, s. 45).

Esasen Gazân, Türkçe, Moğolca ve Farsça konuşuyordu. Ancak bu dillerde yalnızca Hâce Reşid gibi saraydaki en özel adamlarıyla konuşuyordu. Arapça da anlar, fakat Cengiz Han'ın Yasası'na olan bağlılığı sebebiyle Arapçayı anladığını belli etmezdi. Tahta geçtiğinde, Cengiz Han'ın yöntemini izlemeye karar verdi ve *yasayı* uyguladı (es-Safedî, 1998, s. 9).

Kalkaşendî'nin belirttiğine göre; Geyhatu hükümdar olduğunda, Cengiz Yasası'ndan Moğol kadınlarına ve çocuklarına karşı çirkin işler ve günah işlemekle ilgili yasakları çıkardı (Kalkaşendî, 1914, s. 420). İlhanlı hükümdarlarından Geyhatu'nun cinsel sapkınlığını el-Ömerî şu sözler ile ifade etmektedir; *690/1291 yılında Rebiülevvel ayında Argun Han ölünce yerine kardeşi Geyhatu geçti. Geyhatu iktidara geldiğine, Moğol çocukları ile livata, başka büyük günahlar ve ahlaksızlık yaptı. İnsanların ona karşı olan iyi niyetleri bozuldu.* Aktarılan bu sözlerden, Argun Han'dan sonra tahta çıkan Geyhatu'nun, sapkın duygularını meşrulaştırmak için öncelikle bu yasakları kaldırdığı anlaşılmaktadır (el-Ömerî, 2010, s.307).

Bu konuya en güzel noktayı koyacak sözü Safedî, eserinde şöyle nakletmiştir; *Hülegû'yü gören, Cengiz Han'ı görmüş sayılır. Abakâ'yı gören de aynı şekildedir. Gazân'dan sonra Moğolların hükümdarlığı ölmedi; ölen şey Moğolların yasası (kanunları) oldu.*" (es-Safedî, 1998, s. 12).

6. MOĞOLLARDA YARGI ORGANLARI

6.1. Yargu/Yargucu

Fars kaynaklarında yargılama ve mahkeme gibi farklı anlamlarda “*yargu*” kelimesi sıkça kullanılmaktaydı. Örneğin *Câmi 'u t-tevârih*'in İlhanlılar'dan söz edilen kısımlarında sık sık *yargu* sözcüğü geçmektedir (Reşidüddîn, h.ş. 1394, 246, 521; Vászary, 2016, 158). Cengiz Han, devletin önemli görevlerini oğulları arasında taksim ederken; Çağatay'a, yasaların uygulanması görevini, *Arğu [Yargu]* yani suçlulara kanunlara göre ceza verilmesi ve adaletin sağlanması gibi konuların sorumluluğunu vermişti. Yarguya, *yargucu* veya *emîr-i yargu* tarafından nezaret edilirdi. Altın Orda Devleti'nde yargucıya, *erğaciyye* denilmekteydi. Moğol askerleri ve emîrleri, Moğollara tâbi devletlerin hükümdarları, vezirler, Moğol şehzadeleri ve diğer devlet görevlileri *yarguda*, gerekirse muhakeme edilip hesaba çekilirdi. *Emîr-i yargu* (yargucu), kanunları ve Cengiz Yasası'nı iyi bilmek zorundaydı. Yargucu, davalılar arasındaki anlaşmazlıkları Cengiz Yasası'na göre neticelendirirdi. Yargucu davayı gördükten sonra her iki tarafa da *yarguname* vermek zorundaydı. Hiçbir ümera bu *yargunameye* itiraz edemezdi. Müslümanlar arasındaki davalara ise *yargucu* İslâm şeriatına göre hüküm verirdi. Cengiz Han'ın evlatları kendi ülkelerinde Cengiz Yasası'nı uygulama hususunda birbirlerine yakındırlar. Dolayısıyla Moğol devletlerinde de davalara yasaya göre hüküm verilirdi. (el-Ömerî, 2010, s. 100, 127; Uzunçarşılı, 1998, s. 253; Gedikli, 2013, s. 336-340; Vászary, 2016, 159-160).

Bunlara ilaveten Cüveynî'ye göre; İlhanlılarda, han karşıtı olan eski üst düzey idarecilerin ve suikast ile suçlananların durumu soruşturulurken bazen işkencenin uygulandığı yargılamalar yapılmıştı. Reşidüddin de bu *yargularda*, resmî görevliler hakkındaki şikâyet ve entrikalara karşı tahkikat yapıldığından bahsetmektedir (Cüveynî, 2013, s.256; Reşidüddin, 1394, h.ş., 399; Gedikli, 2013, s. 336-340).

6.2. Kadı/Kâdilkudât

Moğollar, İslâm beldelerine hâkim olduktan sonra buralarda daha önceden devlet çatısı altında işleyen bazı kurumların ve vazifelerin varlığına müsaade etmişlerdi. Özellikle İslâmiyeti tercih etmelerinden sonra bu kabullenme ve benimseme daha hızlı yaşanmıştı. İşte bu kurumlardan biri de adalet kurumu, bir diğer deyişle *kâdilkudât* vazifesi idi. Moğollar Müslümanların çoğunlukta olduğu yerlerde onların hukuki problemlerini şeriata göre çözmek için tedbirler almıştı. Kadı tayin etme, İslâmî usule ve şeriata göre yargılama bunlardan bazılarıdır. İlhanlılarda Şer'i makam sahipleri vezirin yetkisi altındaydı. Devletin *kâdilkudâtının* protokolde hükümdarın yanında durması bu ülkede adetti. *Kâdilkudât* Irak hariç ülke genelinin tümünün yargı işlerinden sorumluydu ve kadı ataması yapardı. Çünkü Bağdat'ta, tüm Irak-ı Arab'ın yargı görevini üstlenmiş olan ve buradaki kadıların atamasını yapan bağımsız bir *kâdilkudâtı* vardı (el-Ömerî, 2010, s.166, 168; Kalkaşendî, 1914, s. 424).

7. YARGILAMALARDA TAKİP EDİLEN YÖNTEM VE YARGILAMA ÖRNEKLERİ

Moğollar arasında yasaya ve yasanın hükmünün tatbik edilmesine son derece saygı duyulduğu görülmektedir. Yukarıda *Cengiz Yasası*’nın maddeleri anlatılırken ifade edildiği gibi, bir komutan, çok kuvvetli ve akıllı olsa dahi, hükümdar ve onun arasında doğu ile batı arasındaki kadar mesafe olsa bile, eğer bir suç işlemiş ise işlediği suç nedeniyle cezalandırılması gerekiyorsa, o komutana gereken cezası bildirilirdi. Han, o (suçlu) komutana rütbece kendisinden daha aşağıda veya aynı rütbede birini göndermiş olsa dahi, suçlu kişi verilen cezaya karşı gelmezdi. Şayet işlenen suçun cezası öldürülmeyi gerektiriyorsa, aşağılık bir şekilde hükümdarın huzuruna getirilirdi. Verilen ceza ölüm cezası olsa dahi, o (suçlanan) emir kendini o görevlinin önüne zelil bir şekilde atar ve suçu neyse onu kabul ederdi. Elçi onu, önemli bir kişi olsa dahi, suçunun gereği olarak hakir bir şekilde teslim alırdı (el-Ömerî, 2010, s. 99; Kalkaşendî, 1914, s. 313; Uzunçarşılı, 1998, s. 251-252; Arsal, 2014, s.167-168).

Moğol hükümdarları, kendilerine itaat edilmemesini, iftira atılmasını ve emirlerine aykırı davranılmasını, Cengiz Yasası’nı ihlal etmek olarak görmüşlerdi. Bundan dolayı hanlar hata bile yapsalar, yasaya sığınarak kendileri için geniş bir meşruiyet ve hareket alanı açarak otoritelerini arttırmışlardı. *Yasa* sayesinde adeta dokunulmazlık zırhına girmişlerdi. Nitekim Ebu Said’in hükümdarlığı döneminde, Emir Çoban’ın otoritesi ve gücü artınca bazı emirler Ebu Said ile işbirliği yaparak Emir Çoban’a karşı bir suikast planı yapmışlardı. Fakat bu suikast başarısız olunca Emir Çoban bu emirlere karşı bir mücadele başlatmıştı. Ebu Said ise suikast başarısız olunca bu emirlere sahip çıkmamış, yapmış olduğu bu ittifakı inkâr etmiş ve Emir Çoban’a destek vermişti. Yapılan savaşlar neticesinde bu emirlerden; İrencî, Kurmuşî, Tokmak, Tokmak’ın kardeşi Örs, Emir Begtemur ve diğer isyancılar tutuklandılar (719/1319 Cemaziyelahir). Daha sonra Sultaniye şehrine götürüldüler ve onlara *yazgu* (*yargu*) yapıldı, yani onların akıbeti için bir mahkeme kuruldu. Onlara, isyan etmek ve haddi aşmak gibi büyük işleri yapmalarının sebebi soruldu. Bu suçlanan kişilerin hepsi, bu işi hükümdarın emri ile yaptıklarını ve onun izin verdiğini söylediler. Kurmuşî, Emir Çoban’a şöyle dedi; “*Ben, Yusuf Beka ve Muhammed Herza, Ebu Said’in seninle savaşıp seni öldürmemizi yazan mektubu ile geldik.*” Emir Çoban diğer ikisini de getirdi ve aynı soruyu onlara da sordu, onlar da hükümdarın emri ile bu işi yaptıklarını itiraf ettiler. Hükümdar bunu inkâr etti ve “*Bu ikisi beraber yaptıkları şey için yalan söylüyorlar, bunlar için yapılması gereken şey, bana (hükümdara) yalan ve iftira atma suçundan ceza verilmesidir.*” dedi (en-Nüveyri, s. 232; es-Safedî, 1998, s. 667-668).

Ebu Said, Cengiz Yasası gereğince hepsine ölüm cezası verdi. İrenci bu cezaya direndi ve bir kâğıt çıkardı. Ebu Said’e “*Bu yanımdaki kâğıtta senin yazın ile yazılmış, Çoban’ın öldürülmesi emri var.*” dedi. Aynı zamanda Ölceytü’nün dayısı olan İrenci, hükümdara bağırarak ona karşı cesur davrandı. Hükümdar bu suçlamayı inkâr etti ve Çoban’a, “*onların hepsine yasanın gerektirdiği şeyi yap, bu insanlar bana ve sana isyan ettiler, öldürmeye kalkıştılar, düzeni bozdular*” dedi. Daha sonra onları, öldürülmeleri için Çoban’a teslim etti. Çoban infaz işlemine İrenci ile başladı ve “*Onu (İrenci’yi) öldürmeden önce ona işkence yapmam gerekir.*” dedi. Daha sonra onu zincire bağladılar ve kaburgasına demir sapladılar. Hükümdara çirkin sözler söylediği için dilini çıkarıp kesmek istediler fakat dilini geri çektiği için bunu başaramadılar. Bunun üzerine demir bir şişi çenesinin altından sapladılar ve başından çıkartarak onu öldürdüler! Cesedini iki-üç gün bu şekilde beklettikten sonra başını kestiler. Horasan, Azerbaycan, Irakeyn, Anadolu ve Diyar-ı Bekir’de gezdirdiler. O gün onunla beraber, Tokmak, Tokmak’ın kardeşi Örs ve Emir Begtemur da öldürüldü. Öldürülenlerin cesetleri yakıldı ve defnedilmediler. Emir Çoban, toplamda yaklaşık 36 emiri *yasa* gereği öldürdü ve tüm mal varlıklarına el koydu. Kaybettiğinden daha fazla mal kazandı (719/1319 Şevval) (en-Nüveyri, 2004, s. 232-233; es-Safedî, 1998, s. 667-668; Uzunçarşılı, 1967, s. 606-607).

7.1. Hükümdar Huzurunda Yargılama ve İnfaz Örnekleri

Moğol devletlerinde oturmuş bir hukukî sistem, şikâyet mekanizması ve günlük devam eden yargılama faaliyetleri vardı. Nitekim Kubilay Hanlığı’nda han, her gün “*şin*” diye isimlendirilen geniş bir salonun merkezinde otururdu. Moğolların “*şin*” dedikleri mekân, Memlûklardaki “*darul-adl*”e karşılık gelmektedir. Bu mecliste vezirler, hükümdarın sağ ve sol tarafında mertebelerine göre otururlardı. “*Kencun*” diye isimlendirilen *reisü’l-küttab* ise en sonda yer almaktaydı. Eğer birinin bir şikâyeti varsa, ona derdinin ne olduğu sorulur, *reisü’l-küttab* ve mertebesi ona yakın olanlar o konu hakkında bilgi aldıktan sonra, mevki olarak kendilerinden bir üst derecede olanlara ulaştırır ve bu sıra takip edilerek mesele hana sunulurdu. Han da o mesele ile ilgili adaleti ve insafı bir şekilde hüküm verirdi (el-Ömerî, 2010, s. 100).

Moğol devletlerinde, hanın hükümdarlık sıfatı yanında baş yargıçlık sıfatına da sahip olduğu görülmektedir. Nitekim hükümdar bir konu hakkında hüküm verirken yasaya göre hareket etmek zorundaydı. Suçlular bazen bizzat hükümdarın yönettiği yargılamalardan sonra cezalandırılırdı. Bununla ilgili bir örnek verilecek olursa: Hüleğü döneminde sihir ve büyü ile uğraşarak muhalefet etmek ve Cuci'nin torunu Bulga'ya öldürmekle suçlanan Tutar Oğul, suçu ispatlanınca Berke, Cengiz Yasası gereği onu Hüleğü'ya gönderdi. Cezası Hüleğü'nun huzurunda infaz edildi (658/1260) (Reşidüddin Fazlullah/Aka, 2013, s. 60).

Ölceytü döneminde yapılan Gilan seferi yargılaması; İlhanlılarda bir yargılamanın nasıl başladığı, tahkikat yapma, hüküm verme, kararı açıklama ve hükümdarın af yetkisini kullanma gibi süreçlerin nasıl olduğunun gösteren güzel bir örnektir. Ölceytü, 706/1307 yılında Gilan seferinden sonra, bu savaşta emirlerin ve askerlerin ölümlerinden dolayı, ihmalkârlığı ve kusuru olanların araştırılmasını ve *yargu* yapılmasını emretti. Yargucılar tahkikat yaparak olayların nasıl ortaya çıktığını sorguladılar. Emir Kutluşah'ın oğlu Emir Siyavuci'yi suçlu buldular. İlk fitneyi çıkarmak, söz dinlememek ve büyük emir Emir Kutluşah Noyan'ın ölümüne sebep olmaktan onu kusurlu bulundular. Ondan sonra, Temican'da barışa razı olan emirleri barıştan vazgeçirtti ve bu nedenle o kadar insanın ölümüne neden olduğu için Mantifi'yi suçlu buldular. Yaptıkları hatalar nedeniyle bazı emirleri de suçlu bulundular. Sultan, bu olayda Mantifi ve bazı emirleri idam etti. Suçları az olan bazı kişileri *yasa* gereği değnekle dövdüler. Gerçi yargı sorgulamasında Emir Siyavuci ölüm cezasına çarptırılmıştı. Ancak hükümdar onun kanını, babasının (Kutluşah) ruhunun hatırı için bağışladı. Fakat onu, babasının tümeninin emirliğinden azletti ve o tümenin emirliğini Emir Çoban'a verdi.⁶ (Hâfız-i Ebrû, 1317, s.17-18).

Hüleğü'nün uyguladığı bir infaz örneğini de Ayncâlut Savaşı'ndan sonra görülmektedir. Hüleğü, Ayncâlut hezimetinin (659/1260) ve ardından Humus yenilgisinin haberini duyunca bu duruma çok öfkelenildi. Yanında esir olarak bulunan Dımaşk Eyyûbi Hükümdarı Nâsır Yusuf'u huzuruna getirtmiş ve onu kendisini yanıltarak Moğol askerlerinin ölümüne sebep olmakla suçlamış, darp etmiş, ardından öldürülmesine karar vermiş ve idam etmiştir (el-Ömerî, 2010, s. 263; İbn Tağrıberdî, 1984, s. 119-120).

Moğol hükümdarların uyguladığı başka bir infaz hadisesi örneği de şudur: Argun Han 6 Şaban 685/27 Eylül 1286 tarihinde, Tebriz'e geldi. Ardından Arran'a yöneldi. Argun, Arran'da ikamet ettiği sırada bir gün saçlarını tararken, saçlarının çoğunun tarakla döküldüğünü fark etti. Argun Han kendisine zehir verdiği suçlaması ile İzzeddin Tahir'in oğlu Vecih'e öfkelenmiş ve *yasa* gereği yargılanarak 20 Zilkade 685/7 Ocak 1287'de, cezalandırılmıştı. (Reşidüddin Fazlullah/Aka, 2013, s. 158). Bir diğer örnek ise şu hadisedir: Şakhab Savaşı'na katılmayan Gazân Han yerine ordu komutanı olarak Kutluşah'ı bırakmıştı. Savaş, Moğol ordusunun yenilgisi ile sonuçlanmıştı. Bu yenilgiden sonra Kutluşah geri döndüğünde, Gazân onu azarladı, dövdü ve bir gün boyunca güneşin altında tutarak cezalandırdı (es-Safedî, 1998, s. 14). Bu konu ile ilgili başka bir hadise ise şu şekildedir: İlhanlıların Anadolu valisi Sülemiş, İlhanlılara karşı isyan etti. Daha sonra Memlûklara sığınsa da yakalandı. Anadolu'daki kalelerden birisine sığındı. Gazân Han askerî bir birlik göndererek onu getirtti ve Cengiz Yasası gereği daha evvel hiç kimseye yapmadığı bir şekilde onu keserek öldürttü (el-Ömerî, 2010, s. 238).

7.2. Suçun Şahsiliği-Bireysel Suça Kolektif Cezalandırma

Moğolların yargılamalarında suçun şahsiliği ilkesine göre hareket edilmeyip kolektif ceza verilerek suç işleyen kişinin ailesinin de cezalandırıldığı görülmektedir. Bu konu ile ilgili en belirgin örneklerden birinin Ebu Said döneminde gerçekleştiğini görmekteyiz. Yukarıda da kısmen izah edilen Emir Çoban'a karşı düzenlenen başarısız suikast ve isyan girişimi hadisesinden sonra yapılan yargılamada, bireysel suça kolektif cezaların verildiği görülmektedir. Nitekim bu yargılamada gerçekleştirilen ilk idamlardan sonra Pazartesi günü isyancı emirlerden Yusuf Beka ve kardeşi Emir Nomay öldürüldü. Salı günü Tokmak'ın her biri 7 yaşındaki 2 oğlu öldürüldü. Çarşamba günü, İrençî'nin Vefadar isimli 15 yaşındaki oğlu öldürüldü. Emir Ali adındaki savaşta ölen diğer oğlunun ise kafası kesilerek annesi Sultan Ahmed b. Abaka Han kızı Künçek'e gönderildi. Emir Ali savaşa katılmış, Ebu Said'in üzerine bir hamle yapmış fakat yere yığılmış ve atının ayakları altında kalarak ölmüştü. Yedinci gün Kurmuşî'nin oğlu Neyyac'ı getirip sakalını kestiler. Ardından ona bir külâh giydirdiler ve onu çivilediler. Bu şekilde Sultaniye şehrinde gezdirdiler. Daha sonra onu Emir Çoban'ın eline teslim ettiler. Emir Çoban, Neyyac'ı ok ile vurarak öldürdü. Ardından Kurmuşî'nin, Horasan sınırındaki kardeşini getirdiler ve onu da öldürdüler. Daha sonra İrincî'nin, Kutluşah Hatun isimli kızını getirdiler. Kutluşah Hatun, Hükümdar Ölceytü'nun eşlerinden biriydi. Ebu Said dedi ki: "Bu kadın babamın suyuna zehir

⁶ Farsça eserlerde Olcaytu döneminde han huzurunda yapılan başka yargılama örnekleri için bkz. (Hâfız-i Ebrû, 1317, s. 6).

kattı”, böylece onu öldürmeye karar verdi. Fakat vezir Ali Şah onun için şefaati etti ve Çobanın oğullarından Dimaşk Hoca ile onu evlendirdi. Emir Tokmak’ın karısı ise Emir Tâz b. Ketboğa Noyan ile evlendirildi. Kurmuşî’nin Horasan sınırındaki vazifesi ona verildi (en-Nüveyri, 2004, s. 233).

Bireysel suça kolektif ceza verme uygulamasına Hüleğü döneminde rastlamaktayız. Yukarıda da kısaca anlattığımız gibi, Hüleğü, Ayncâlut hezimetinin (659/1260) ve ardından Humus yenilgisinin haberini duyunca bu duruma çok öfkelenmiş, yanında esir olarak bulunan Dimaşk Eyyûbi hükümdarı Nasır Yusuf’u huzuruna getirtmiş ve onu, kendisini yanıltarak Moğol askerlerinin ölümüne sebep olmakla suçlamıştır. Ardından öldürülmesine karar vermiş ve idam ettirmiştir. Fakat Hüleğü sadece Nasır Yusuf’u öldürmekle yetinmemiş, küçük yaştaki oğlu Aziz hariç, kardeşi Melik Zâhir’i, Humus Sahibi Melik Salih’in oğlunu ve diğer yakınlarını öldürmüştü (el-Ömerî, 2010, s. 263; İbn Tağrıberdî, 1984, s. 119-120).

7.3. Yasalar Önünde Eşitlik

Moğol ülkesinde inançlı insanlara her zaman değer verildiği ve yargılamalarda kendilerine pozitif ayrımcılık yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla kanun önünde eşitlik ilkesinin olmadığı söylenebilir. Bununla ilgili olarak el-Ömerî’nin naklettiğine göre; “İlhan, Müslümanlara saygı duymakta ve değer vermekteydi. Şayet bir kâfir bir Müslüman’ı katlederse o kâfir ailesiyle birlikte öldürülür ve mallarına el konulur. Eğer bir Müslüman bir kâfiri öldürür ise, sadece diyeti talep edilir. Onlarda bir kâfirin diyeti ise sadece bir eşektir. Bundan başka bir şey talep edilmez.” (el-Ömerî, 2010, s. 115).

8. SONUÇ

Cengiz Han liderliğinde kurulan Moğol İmparatorluğunun ayakta durabilmesi, kurumlarının sağlıklı bir şekilde işleyişini devam ettirebilmesi ve devlette devamlılığın sağlanabilmesi için bir kanun ve kurallar bütününe ihtiyaç vardı. Bu amaçla Cengiz Han tarafından *yasa* denilen kanun ve kurallar sistemi oluşturuldu. Cengiz Han bu amaçla idare, maliye, hukuk, ceza ve toplum hayatı ile ilgili uyulması gereken kanunları bir araya getirdi. *Cengiz Yasası* veya *Büyük Yasa* (Yasa-yı Büzürg) adı verilen bu kurallar sistemi, Cengiz Han hayatta iken yazıya geçirilmiştir. el-Ömerî, Kalkaşendî ve Makrîzî gibi bazı Memlûklular müellifleri eserlerinde Cengiz Yasası’na yer vermişlerdir. Buna göre Moğollar, Cengiz Han’a samimi bir şekilde bağlı oldukları için onun ölümünden sonra da sıkı bir şekilde yasaya bağlılıklarını devam ettirmişlerdir. Bütün Moğol hükümdarları yasaya uymakla beraber, bazı Moğol hükümdarları tarafından *yasa*, kişisel bir intikam alma ve kendi amacına hizmet etme aracı haline de gelmiştir. İslâm dinine giren Moğol topluluklarında dahi *yasa* önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir.

Moğollar yargılama işine, “yargu”, yargılamayı yöneten kişiye de “yargucu” demişlerdir. Özellikle siyasi içerikli davalarda, hükümdarın yargucu görevini üstlenerek hüküm verdiği yargılamalar da olmuştur. Moğol hukuk sisteminde, işlenen bireysel suçlara bireysel ceza verilirken özellikle siyasi suçlarda suçlunun ailesine ve yakın çevresine de ceza verildiği görülmüştür. Ayrıca yasanın uygulandığı bazı Moğol devletlerinde kanun önünde herkesin eşit şartlara sahip olmadığı da anlaşılmaktadır. Moğol devletleri hâkim oldukları yerlerde yerel halkın inancına saygılı olduklarından dolayı Müslüman halkın hukuki sorunlarını çözüme kavuşturmak için kadı atamaları da yapılmışlardır.

Cengiz Han’ın emir ve talimatları ile uygulanmaya başlanan Cengiz Yasası, Moğol İmparatorluğunun kurulduğu dönemde Moğol toplumunun ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yapıya sahipti. Göçebe Moğol topluluklarının ve askerlerinin disiplinli bir şekilde kontrol altında tutulabilmesi için bu yasaların ağır cezaları da içerdiği görülmektedir. Bu ağır yaptırımların ve cezaların sayesinde toplumda suç oranının azaldığı ve bu sayede insanların kontrol altında tutulduğu görülmektedir. Zaman içerisinde değişen şartlardan dolayı bu yasalarda bazı değişikliklerin yapıldığı da görülmektedir. Moğol hükümdarları emirleri ve halkı, İslam Dini’ni tercih etseler dahi Cengiz Han’a duyulan aşırı saygıdan dolayı, Cengiz Yasası’nı tamamen terk etmemişlerdir.

Moğol İmparatorluğunun geniş coğrafyalara doğru genişlemesi ile beraber Cengiz Yasası’nın da etki alanının genişlediği görülmektedir. Ele geçirilen topraklardaki halkın dinine gösterilen saygıdan dolayı, kendi aralarındaki hukukî problemlerde, halkın inançlarına uygun bir hukuk mekanizmasının geliştirildiği ve buna göre atamaların yapıldığı da görülmektedir. Cengiz Yasaları ve Moğol hukuk sistemi sadece Moğol toplumunu değil, egemen oldukları bütün coğrafyaları etkilemiştir. *Yasa* başka toplum ve milletlere de örnek teşkil ederek, kendi yasalarını oluşturma konusunda ilham kaynağı olmuştur. Bundan dolayı Moğolların egemen oldukları coğrafyalarda, Moğol hâkimiyeti son bulmuş olsa dahi, yöneticiler Cengiz Yasası’nı örnek alarak kendi kanunlarını ve hukuk sistemlerini geliştirmişlerdir.

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ	
Makale Bilgileri:	
Değerlendirme:	İki Dış Hakem /Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan:	* Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur
Benzerlik Taraması:	Yapıldı /intihal.net vb.
Etik Bildirim:	sobed@mehmetakif.edu.tr
Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımcı yoktur.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Yapay Zekâ Kullanımı:	Yazar, bu çalışma için İngilizce özetlerde yapay zekâ destekli uygulama kullandığını belirtmiştir.
Telif Hakları & Lisans:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
Article Information:	
Peer-Review:	Double anonymized /Two External
Ethical Statement:	* It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks:	Yes / intihal.net etc.
Complaints:	sobed@mehmetakif.edu.tr
Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Use of Artificial Intelligence:	The authors have stated that they used an AI-assisted application for the English abstracts of this study.
Copyrights & Licence:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

KAYNAKÇA

- Alinge, C. (2022). *Moğol Kanunları* (Çev. C. Üçok). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Âmulî, Ş. (2002). *Nefâisü'l-Fünûn fî Arâyisi'l-Uyûn* (S. İ. Meyâncî, Haz.). Tahran: İntişârât-ı İslâmiyye.
- Arsal, S. M. (2014). *Türk Tarihi ve Hukuk*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Cüveynî, A. A. M. (2013). *Tarih-i Cihan Güşa* (Çev. M. Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Gedikli, F. (2013). Yasa. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 43, 336–340. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Gribov, A. (2022). *Cengiz Han Yasaları Rekonstrüksiyon* (Rusçadan çev. C. Kaygusuz). Moskova: Yustitsinform Basım Yayın.
- Grousset, R. (2015). *Stepler İmparatorluğu: Atilla–Cengiz Han–Timur* (Çev. H. İnalcık). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Hâfız-ı Ebrû. (2016). *Zübdetü't-Tevârih* (Haz. S. K. H. S. Cevâdî). Tahran: İntişârât-ı Esâtîr.
- Hâfız-ı Ebrû. (1938). *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârih-i Reşîdî* (Haz. H. Beyânî). Tahran: Şirket-i Tezâmünî-yi İlmî.
- İbn Tağrıberdî, C. E. (1984). *el-Menhelü's-Sâfî ve'l-Müstevfî ba'de'l-Vâfî* (Cilt 2–12). Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-'Amme li'l-Kitâb.
- Kalkaşendî, A. (1914). *Subhu'l-a'sâ fî Sinâ'ati'l-İnşâ'* (Cilt 4, 7). Kahire: Dârü'l-Kutubi'l-Hedyüviyye/Emiriyye Matbaası.
- Kubat, A. (2025). *Memlûklü Müelliflerin Eserlerinde Moğollar, (Zehebî, Nüveyrî, Safedî, el-Ömerî, Kalkaşendî ve İbn Tağrıberdî'ye Göre)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Harran Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- en-Nüveyrî, A. (2004). *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (Cilt 29–33). Beyrut: Dârü'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Nigehi, M. (2018). Yasa ve Moğol Döneminde İran'ın Hukuk Düzeni Üzerindeki Etkisi (Çev. R. Khalily). *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 195–209. <https://doi.org/10.30517/cihannuma.441646>
- el-Ömerî, Ş. A. A. (2010). *Mesâlikü'l-Ebsâr fî Memâliki'l-Emsâr* (Cilt 3, 27). Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye.
- Örs, D. (1992). *Tarih-i Ölceytü* (İnceleme ve çeviri) (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî. (2015). *Câmi'ü't-Tevârih (Târih-i Mübârek-i Gâzânî)* (C. II, M. Ruşen & M. Musevî, Neşr.). Tahran: Mirâs-ı Mektûb.
- Reşîdüddîn Fazlullah. (2013). *Câmi'ü't-Tevârih (İlhanlılar kısmı)* (Çev. İ. Aka, M. Ersan & A. H. Khelejani). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Rubruk, V. R. (2019). *Moğolların Büyük Hanına seyahat: 13. Yüzyılda İstanbul'dan Karakurum'a Yolculuk* (Çev. E. Ayan). İstanbul: Kronik Kitap.
- Safedî, H. (1998). *A'yânü'l-'Asr ve A'vânü'n-Nasr* (Cilt 1–5). Şam: Darü'l-Fikr/Matbaatü'l-İlmiyye.
- Şebânkâreî, M. A. M. (2021). *Mecma'u'l-Ensab (Hanedanlar Tarihi)* (Çev. F. Unan). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Temizsu, H. (2012). *Cengiz Yasalarının Moğol Devletlerindeki Uygulanışı, Etkileri ve Değişimleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Vásáry, I. (2016). The Preconditions to Becoming a Judge (Yargúçi) in Mongol Iran. *Journal of the Royal Asiatic Society*, 26(1/2), 157–169. <http://www.jstor.org/stable/24756047>
- Yuvalı A. (1994). *İlhanlılar Tarihi 1 Kuruluş Devri*. Erciyes Üniversitesi Yayınları.